

پژوهش‌های زبانی، سال ۱۰، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۸
(از ص ۱۲۹ تا ص ۱۵۱)

10.22059/jolr.2019.278187.666490
Online ISSN: 2676-3362 –Print ISSN: 1026-2288
<https://jolr.ut.ac.ir>

The Corpus- Based Investigation of Interactive Metadiscourse in Persian Referent Researches: Hyland's Model (2005)

Tahereh Taremi

Ph.D. Candidate, English Language and Literature, University of Sistan and Baluchestan

Giti Taki¹

Assistant Professor, English Language and Literature, University of Sistan and Baluchestan

Pakzad Yousefian

Assistant Professor, English Language and Literature, University of Sistan and Baluchestan

Received: March, 18, 2019 & Accepted: September, 22, 2019

Abstract

Metadiscourse as a key term in discourse analysis involves coherensive and interpersonal features which helps the connection between the text and the context with the aim of communicating with the audience, organizing the text and interpreting it by the audience. To achieve a coherent text in academic discourse, authors should use metadiscourse, its types including interactive and interactional metadiscourse and their strategies appropriately. So, the nature and the distribution of metadiscourse is of significance regarding their related scientific fields. The present study seeks to explore “interactive metadiscourse” based on Hyland’s model (2005) and corpus-based approach in the specified instance of Persian academic discourse which is referent researches. Interactive metadiscourse is used to organize the propositional informations of the text with five strategies including transitions, frame markers, endophoric markers, evidentials and code glosses. The aim of this study is determining and comparing the frequency of occurrences of different kinds of interactive metadiscourse markers in referent researches. Hence, we identified and extracted the interactive metadiscourse markers in 120 Persian referent researches of various scientific fields on humanities, basic science and engineering using Mahak Samim corpus and AntConc software program then we investigated them by manual method too and classified them in five groups of metadiscoursal strategies. Data analysis shows that there is a significant difference in the use of interactive metadiscourse markers in Persian referent researches of three scientific disciplines. This result indicates that although scientific articles belong to a unitary genre (academic discourse), they are also affected by the nature of the affiliated fields. Likewise, surveying interactive metadiscourse strategies shows that only “frame markers” are distributed equally among three scientific fields and the significant differences in the frequency of occurrences of transitions, endophoric markers, evidentials and code glosses among studied scientific fields are confirmed.

Keyword(s): “Metadiscourse”, “Interactive metadiscourse markers”, “Persian referent researches”, “Hyland’s model (2005)”, “AntConc software program”.

---

1. Corresponding author Email: giti_taki2020@yahoo.com

واکاوی پیکره‌بنیاد فراگفتمان تبدالی در مقالات علمی پژوهشی فارسی:

انگاره هایلند (۲۰۰۵)

طاهره طارمی

دانشجوی دکتری زبان و ادبیات انگلیسی دانشگاه سیستان و بلوچستان

گیتی تاکی^۱

استادیار زبان و ادبیات انگلیسی دانشگاه سیستان و بلوچستان

پاکزاد یوسفیان

استادیار زبان و ادبیات انگلیسی دانشگاه سیستان و بلوچستان

تاریخ دریافت مقاله: ۹۷/۱۲/۲۷؛ تاریخ پذیرش مقاله: ۹۸/۶/۳۱

چکیده

مقوله «فراگفتمان»^۲ که از جمله مباحث فراگیر در حوزه تحلیل گفتمان است، دربردارنده مشخصه‌های انسجامی و بینافردی است و به ایجاد ارتباط میان متن و بافت حاوی این اطلاعات با هدف برقراری ارتباط با مخاطب، ساماندهی متن و تفسیر آن توسط مخاطب کمک می‌نماید. در گفتمان علمی، ساختار و انسجام متنی ایجاد می‌کند، نویسندگان به طور مناسب از فراگفتمان و انواع آن شامل فراگفتمان تبدالی و برهم‌کنشی و راهبردهای آنها بهره‌برند لذا وجود تفاوت معنی‌دار در کاربرد فراگفتمان و انواع راهبردهای آن در نمونه بارز گفتمان علمی زبان فارسی که همانا مقالات پژوهشی حوزه‌های علمی مختلف است، مورد توجه قرار می‌گیرد. فراگفتمان تبدالی جهت سازماندهی اطلاعات گزاره‌ای متن به کار می‌رود و مشتمل بر پنج راهبرد گذار، نشانگر قالبی، نشانگر درون‌متنی، گواهنما و تأویل‌نما است. پژوهش حاضر در صدد آن است تا با رویکردی پیکره‌بنیاد^۳ و بر اساس انگاره هایلند (۲۰۰۵) به واکاوی فراگفتمان تبدالی^۴ در مقالات علمی پژوهشی زبان فارسی بپردازد. بدین منظور، تعداد ۱۲۰ مقاله علمی پژوهشی در سه حوزه علوم انسانی، علوم پایه و فنی مهندسی از پیکره محک سمیم انتخاب و با تلفیق روش رایانه‌ای (نرم‌افزار واژه‌نمای انت‌کانک) و دستی به شناسایی و استخراج نشانگرهای فراگفتمان تبدالی و طبقه‌بندی آنها پرداخته شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها حاکی از آن است که بر اساس آزمون آماری SPSS، تفاوت معنی‌داری در کاربرد فراگفتمان تبدالی میان مقالات سه حوزه علمی مذکور وجود دارد. این امر دلالتی است بر این که گرچه مقالات علمی به ژانر واحد (گفتمان علمی) تعلق دارند اما از ماهیت حوزه علمی وابسته نیز متأثر می‌شوند. بازبینی تفکیکی انواع راهبردهای فراگفتمان تبدالی نشان می‌دهد که از میان آنها، تنها نشانگرهای قالبی به طور یکسان میان سه حوزه علمی گوناگون توزیع شده‌اند و وجود تفاوت معنی‌دار در بسامد رخداد راهبردهای گذار، نشانگر درون‌متنی، گواهنما و تأویل‌نما میان حوزه‌های علمی مورد بررسی محرز می‌گردد.

واژه‌های کلیدی: فراگفتمان، نشانگرهای فراگفتمان تبدالی، مقالات علمی پژوهشی فارسی، انگاره هایلند (۲۰۰۵)، برنامه انت‌کانک.

۱- مقدمه

«فراگفتمان» واژه‌ای با کاربرد وسیع در حوزه تحلیل گفتمان است که به رویکرد نسبتاً جدیدی ارجاع می‌دهد که در آن تعامل‌های میان تولیدکننده متن، خود متن و مصرف‌کننده متن را مفهوم‌سازی می‌نماید. فرکلان^۳ (۱۹۹۲) فراگفتمان را نوعی

giti_taki2020@yahoo.com

۱. رایانامه نویسنده مسئول:

2. Metadiscourse. 3. Corpus-based. 4. Interactive metadiscourse.
3. Fairclough

«بینامتنیت بارز»^۱ اطلاق می‌کند که نویسنده با به‌کارگیری آنها به تعامل با متن خودش می‌پردازد. از این رو، فراگفتمان می‌تواند به عنوان یک فن بلاغی^۲ تعریف شود که توسط گوینده یا نویسنده اعمال می‌شود تا درباره‌ی گفته‌اش صحبت نماید (کریزمور، ۱۹۸۹: ۸۶). انگاره‌های متفاوتی برای فراگفتمان مطرح شده است که با توجه به همخوانی و تناسب انگاره‌های هایلند (۲۰۰۵) با گفتمان علمی، این انگاره چارچوب پژوهشی مطالعه حاضر در نظر گرفته می‌شود. در انگاره‌های هایلند (۲۰۰۵)، دو بُعد اصلی به نام‌های بعد تبدیلی و برهم‌کنشی برای فراگفتمان مطرح می‌شود که هر یک مشتمل بر راهبردهای متنوعی است. نگارندگان مقاله حاضر درصدد هستند تا با رویکردی پیکره‌بنیاد به بررسی ماهیت و نحوه توزیع نشانگرهای فراگفتمان تبدیلی در نمونه بارز گفتمان دانشگاهی فارسی (مقالات علمی پژوهشی) در سه حوزه علوم انسانی، علوم پایه و فنی مهندسی بپردازند و از این رهگذر به سؤالات ذیل پاسخ دهند:

- آیا تفاوت معنی‌داری در کاربرد فراگفتمان تبدیلی میان مقالات سه حوزه علوم انسانی، علوم پایه و فنی مهندسی وجود دارد؟

- آیا تفاوت معنی‌داری در بسامد انواع پنج‌گانه راهبردهای فراگفتمان تبدیلی میان مقالات سه حوزه علوم انسانی، علوم پایه و فنی مهندسی وجود دارد؟

۲- پیشینه پژوهش

گرچه به گفته برخی تحلیل‌گران بیش از دو دهه از زمان انتشار نخستین پژوهش‌ها در حوزه فراگفتمان می‌گذرد (ویلیامز^۳، ۱۹۸۱؛ کریزمور^۴، ۱۹۸۴؛ وندکاپل^۵، ۱۹۸۵)، لیکن تمایل در این زمینه از هر دو جنبه نظری و عملی همچنان به قوت خود باقی است و شاهد این ادعا هم شمار زیاد مطالعاتی است که بر مبنای رویکرد فراگفتمان صورت گرفته است؛ به عنوان نمونه: مورانن^۶، ۱۹۹۳؛ لوکا^۷، ۱۹۹۴؛ دال^۸، ۲۰۰۴؛ موردوناز^۹،

1. manifest intertextuality
2. rhetorical strategy
3. Williams
4. Crismore
5. VndeKopple
6. mauranen
7. luuka
8. Dahl
9. Mur dueñas

۲۰۰۷؛ دافوز میلن^۱، ۲۰۰۸؛ تس و هایلند، ۲۰۰۸؛ زارعی و منصور، ۲۰۱۱ و کانگجون و همکاران، ۲۰۱۵.

هایلند (۲۰۰۵) با ارائه نمونه‌های متنوعی از متون مختلف اعم از متون تجاری، روزنامه و نوشتار دانش‌آموزان و دانشجویان درصدد است تا نظریه جدیدی از فراگفتمان را بیان نماید و بر اهمیت فراگفتمان به عنوان ابزاری نظام‌مند برای تعامل نویسنده-مخاطب و انتقال اطلاعات تأکید ورزد.

ادل (۲۰۰۶) با طرح روش‌های پیکره‌بنیاد در فراگفتمان، تحولی در این حوزه پدید آورد. وی با استفاده از روشی مقایسه‌ای و پیکره‌بنیاد، نوشته‌های دانشجویان با زبان مادری انگلیسی و سوئدی‌های زبان‌آموز را بررسی کرده است. وی بیان نموده افرادی که زبان مادری آنها انگلیسی نبوده به میزان بیشتری از فراگفتمان استفاده می‌کردند که این امر می‌تواند ناشی از فقدان توانش ارتباطی آنها باشد.

سلطان (۲۰۱۱) بخش بحث مقالات انگلیسی و عربی حوزه زبان‌شناسی، عبدی (۲۰۱۱) مقالات انگلیسی علوم اجتماعی و طبیعی، حاجیان (۱۳۹۱) مقالات فارسی و انگلیسی رشته ادبیات، بالود (۲۰۱۴) مقالات انگلیسی رشته زبان‌شناسی کاربردی، کانگجون^۲ و همکاران (۲۰۱۵) مقالات زبان‌شناسی کاربردی به زبان انگلیسی و چینی و یزدانی و همکاران (۱۳۹۵) اخبار مربوط به حادثه یازده سپتامبر در روزنامه‌های انگلیسی و فارسی را به عنوان پیکره برگزیده و به بررسی قیاسی این مقالات از منظر فراگفتمان پرداخته‌اند. نتایج پژوهش‌ها حاکی از آن است که نشانگرهای فراگفتمان، نقش مهمی در زبان‌های تحت بررسی ایفا می‌کنند و مبادرت نویسندگان به استفاده زیاد از نشانگرهای تبادلی حاکی از توجه ویژه آنها به متنیت^۳ است.

هو و کائو^۴ (۲۰۱۱) اذعان داشته‌اند که تردیدنماها و یقین‌نماها منابع فراگفتمانی مهمی برای نویسنده جهت نمایش جایگاه و موقعیت شناختی خود و روابط نویسنده-خواننده به شمار می‌آیند. آنها پیکره‌ای حاوی تعداد ۶۴۹ چکیده مقالات پژوهشی به زبان انگلیسی و چینی از دو حوزه علوم تجربی و غیرتجربی را مورد سنجش قرار داده‌اند. یافته‌ها مبین آن است که چکیده‌های منتشر شده در نشریه‌های انگلیسی از

-
1. Dafouz- milne
  2. Congjun
  3. textuality
  4. Hu and Cao

تردیدنماهای بیشتری نسبت به چکیده‌های موجود در نشریه‌های چینی زبان برخوردارند. همچنین در مقالات پژوهشی تجربی به طور قابل توجهی از یقین‌نماهای بیشتری نسبت به مقالات دانشگاهی غیرتجربی استفاده شده است.

میرشمسی و علامی (۲۰۱۳) به مقایسه نحوه استفاده از نشانه‌های فراگفتمانی در بخش بحث و نتیجه‌گیری پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد نوشته‌شده توسط فارسی‌زبانان و انگلیسی‌زبانان پرداخته‌اند. نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها حاکی از وجود تفاوت معناداری در فراوانی و نحوه استفاده از نشانه‌های فراگفتمانی بین سه گروه پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد بررسی‌شده در این تحقیق است.

قهرمانی و بی‌ریا (۲۰۱۷) به کاوش نشانگرهای فراگفتمان در بخش بحث تعداد ۱۰۰ مقاله پژوهشی انگلیسی در رشته‌های علوم اجتماعی و علوم پزشکی که توسط نویسندگان ایرانی به رشته تحریر درآمده، پرداخته‌اند. آنها با بررسی نشانگرهای فراگفتمان موجود در مقالات بر مبنای انگاره هایلند دریافته‌اند که کاربرد گذارها، نشانگرهای قالبی و گواه‌نماها در مقالات علوم اجتماعی به مراتب بیش از مقالات علوم پزشکی است و میزان فراوانی نشانگرهای درون‌متنی و تأویل‌نماها در مقالات هر دو رشته تقریباً مشابه است. همچنین نتایج پژوهش آنها نشان می‌دهد که نویسندگان علوم اجتماعی در مقایسه با نویسندگان علوم پزشکی از میزان بیشتری از نشانگرهای فراگفتمان تبادلی استفاده می‌کنند.

کاوش پژوهش‌های پیشین در حوزه فراگفتمان نشان می‌دهد که اغلب آنها به بررسی متونی با زبان انگلیسی و مقایسه آن با سایر زبان‌ها پرداخته‌اند. آن دسته از مطالعاتی که در حوزه گفتمان دانشگاهی هم انجام شده، تحقیق را به رشته‌هایی خاص و بعضاً بخشی از مقاله و پایان‌نامه منحصر کرده‌اند در حالی که به نظر می‌رسد بررسی تنها بخشی از مقالات نمی‌تواند کفایت نماید و به کل مقاله تعمیم یابد. لذا لزوم پژوهشی که به مقالات علمی به زبان فارسی در حوزه‌های علمی مختلف (بیش از ۱۵ رشته تحصیلی دانشگاهی) اختصاص یابد و به بازبینی تمامی بخش‌های مقاله بپردازد، احساس می‌شود.

۳- مبانی نظری

اعضای جامعه گفتمان دانشگاهی از ژانرهای ارتباطی متنوعی بهره می‌برند که از جمله مهم‌ترین آن‌ها مقالات علمی- پژوهشی است (سویلز^۱، ۱۹۹۰: ۱۲۷-۱۱۰). علی‌رغم رشد روزافزون فضاهای مجازی و پیدایش مجلات الکترونیکی و تأثیر آن‌ها در انتشار سریع علوم، مقالات علمی هنوز به عنوان وسیله اصلی نشر پژوهش‌های دانشگاهی و جلب اعتبار علمی مطرح است (هایلند، ۲۰۰۰). در سال‌های اخیر، کاوش مقالات علمی به عنوان ابزار اصلی تبادل یافته‌ها میان اعضای جامعه علمی، از جنبه‌های متفاوت صورت می‌گیرد و در پژوهش حاضر، مقالات علمی از منظر فراگفتمان مورد بررسی قرار می‌گیرند.

اصطلاح «فراگفتمان» به عناصر زبان‌شناختی خود اندیشیده‌ای اطلاق می‌شود که برای تبادل معنا در متن، کمک به نویسنده در بیان نگرش و لحاظ کردن خواننده به عنوان عنصری از یک جامعه خاص به کار می‌رود (هایلند، ۲۰۰۵: ۳۷). زلیگ هریس، اصطلاح «فراگفتمان» را برای نخستین بار در سال ۱۹۵۹ مطرح نمود و این مفهوم بعدها توسط افرادی همچون ویلیامز (۱۹۸۱)، وندکاپل (۱۹۸۵) و کریزمور (۱۹۸۹) گسترش یافت (هایلند، ۲۰۰۵: ۳). انگاره‌های متنوعی از فراگفتمان وجود دارد (نظیر وندکاپل، ۱۹۸۵؛ کریزمور و دیگران، ۱۹۹۳؛ هایلند، ۲۰۰۰؛ b و a، ۲۰۰۵) که اگرچه هیچ یک از طبقه‌بندی‌های فراگفتمان در انگاره‌های موجود نمی‌تواند بیش از قسمتی از یک واقعیت فازی^۲ را بیان نماید (هایلند و تس، ۲۰۰۴: ۱۷۵) لیکن به نظر می‌رسد که الگوی فراگفتمان هایلند (۲۰۰۵) ابزار جامع و کاربردی‌تری جهت تحلیل فراگفتمان علمی^۳ ارائه می‌دهد.

در انگاره هایلند (۲۰۰۵)، فراگفتمان متشکل از دو بُعد اصلی به نام‌های بُعد برهم‌کنشی^۴ و بُعد تبدالی است. راهبردهای بُعد برهم‌کنشی فراگفتمان، فرصتی را برای خواننده فراهم می‌کنند تا در گفتمان به طور فعال مشارکت یابد و از سوی دیگر، کمک می‌کنند تا سطحی از هویت و نگرش نویسنده در متن بروز یابد. بُعد تبدالی فراگفتمان که مسئله مورد نظر پژوهش حاضر است در زیر به طور مشروح مرور می‌گردد. هدف از به‌کارگیری راهبردهای بُعد تبدالی فراگفتمان، شکل‌گیری یک متن به نحوی است که

-
1. Swales
  2. fuzzy reality
  3. academic discourse
  4. interactional

علاوه بر این که تعبیرهای مرجح نویسنده و اهداف وی را پوشش دهد، نیازهای مخاطب خاص را نیز برآورده نماید.

۳-۱- راهبردهای فراگفتمان تبادلی

۳-۱-۱- نشانگرهای گذار: گذارها در اصل عبارات ربطی و قیدی هستند که به خواننده کمک می‌کنند ارتباط کاربردی میان قسمت‌های مختلف را تعبیر نماید.

مارتین و رز^۱ (۲۰۰۳: ۱۲۷) سه نقش گفتمانی متمایز برای نشانگرهای گذار ذکر می‌کنند که عبارت‌اند از:

الف) افزودنی^۲ که با استفاده از واژه‌ها و عباراتی نظیر (*moreover, furthermore and* و *by the way*) عناصری را به بحث می‌افزایند.

ب) سنجشی^۳ که نشان می‌دهد مباحث، مشابه یکدیگر (*likewise, equally, in the same way*) یا متفاوت از هم (*in contrast, but, on the other hand*) هستند.

ج) پیامد^۴، بیانگر نتیجه‌ای است که از مباحث اخذ می‌گردد. این نتایج می‌توانند همسو (*thus, therefore, consequently*) یا در جهت مخالف (*admittedly, nevertheless, anyway*) بحث‌های مطرح شده باشند.

۳-۱-۲- نشانگرهای قالبی: قالب‌نماها آشکارکننده مرزهای متن و فراهم‌کننده قالب، جهت عناصر موجود در گفتمان هستند که به منظور اهداف ذیل مورد استفاده واقع می‌شوند:

الف) بیانگر ترتیب اجزای متن (*first, then, next, 1/2, a/b*)

ب) برجسب‌زنی آشکار مراحل مختلف متن (*to summarize, in sum*)

ج) اعلام اهداف گفتمان (*my purpose is, I hope to persuade*)

د) نشان‌دهنده تغییر موضوع (*well, right, OK, now, let us return to*)

۳-۱-۳- نشانگرهای درون‌متنی: نشانگرهای درون‌متنی نظیر (*see Figure 2, refer to the next section*) با برقراری ارتباط میان گزاره‌ها و بر اساس ارزیابی نویسنده، توانایی پردازش و پذیرش مطالب مورد بحث از طرف مخاطب مفروض را ارتقا می‌دهد.

-
1. Martin and Rose
  2. addition
  3. comparison
  4. consequence

۳-۱-۴- **گواه‌نماها:** گواه‌نماها «تظاهر فرازبانی ایده‌ای از منبعی دیگر» هستند (توماس و هاوز^۱، ۱۹۹۴: ۱۲۹) که جهت هدایت تعبیر خواننده و تصدیق نظرات نویسنده مورد استفاده قرار می‌گیرند. نقل‌قول‌ها در حالی که شواهدی را فراهم می‌آورد و به کارهای پیشین ارجاع می‌دهد، مواد متنی جدید را در قالب چارچوبی از واقعیت‌های معتبر و قابل استناد در کارهای بعدی نیز طرح‌ریزی می‌کند.

۳-۱-۵- **تأویل‌رمزها:** تأویل‌رمزها از قبیل (*this is called, in other words, for example*) فراهم آورنده اطلاعات اضافی به وسیله دگرگوئی، ارائه توضیحات و بیان جزئیات در زمینه گزاره‌های موجود در گفتمان هستند. این منبع فراگفتمان تبدالی سبب می‌شود خواننده، معنای مورد نظر نویسنده را بهتر کشف نماید.

۴- روش پژوهش

مطالعه مقالات علمی، به عنوان ژانر اصلی تولیدات علمی و ابزار مهم تبادل اطلاعات در بین اعضای جامعه علمی (سویلز ۱۹۹۰: ۱۱۰ و هوینگز ۲۰۰۶: ۲۵)، در طی چند دهه گذشته در حوزه تحلیل ژانر مورد توجه روزافزون واقع شده است. با توجه به نقش بسزای مقالات علمی- پژوهشی در جامعه گفتمانی علمی، تعدادی از مقالات علمی- پژوهشی به عنوان پیکره این تحقیق لحاظ شده است. با توجه به ماهیت پژوهش حاضر و مراحل لازم جهت بازیابی داده‌ها، نسخه الکترونیکی مقالات علمی موجود در پیکره محک سمیم^۲ (نسخه ۱،۰) بررسی شده‌اند. کلیه حقوق مادی و معنوی این پیکره متعلق به مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) است. این پایگاه داده‌ای متشکل از ۴۷۰۷ مقاله علمی (علمی پژوهشی و علمی ترویجی) در ۶ حوزه موضوعی اصلی (علوم انسانی، علوم پایه، دامپزشکی، کشاورزی و منابع طبیعی، فنی مهندسی، هنر و معماری) است. محک سمیم، پیکره ارزیابی سامانه‌های مشابهت‌یابی متون فارسی است و با وجود این‌که کاربرد اصلی این پیکره تقلب‌یابی متون است اما با توجه به حجم بالا و فرمت «تکست» داده‌ها، این قابلیت را دارد که توسط ابزار ماشینی به خوبی مورد استفاده واقع شود. در پژوهش حاضر تنها به سه حوزه موضوعی شامل علوم انسانی، علوم پایه و فنی مهندسی پرداخته می‌شود. همچنین به منظور پوشش مناسب‌تر و روایی بیرونی بهتر،

-
1. Thomas and Hawes
  2. Hewings
  3. MahakSamim

مقالات به نحوی گزینش شده‌اند که به طور مساوی سه حوزه علمی مذکور را در برگیرد. بدین ترتیب که تعداد چهل مقاله از هر یک از حوزه‌های مدنظر و از رشته‌های متنوع و نشریات مختلف به صورت نمونه‌گیری تصادفی ساده برگزیده شده‌اند. همچنین تمامی مقالات تحت بررسی از نویسندگان مختلف برگزیده شده تا بدین ترتیب تأثیر سبک‌های نوشتاری فردی به حداقل رسانده شود. لازم به ذکر است که با عنایت به ماهیت پویای فراگفتمان، پیکره انتخابی به بازه زمانی سال ۱۳۸۰-۱۳۹۵ محدود می‌شود تا از تغییرات در زمانی احتمالی جلوگیری به عمل آید.

به نظر می‌رسد که پژوهش حاضر یکی از معدود پژوهش‌هایی است که در آن از روش پیکره‌بنیاد به همراه سیستم رایانه‌ای نظام‌مند جهت تجزیه و تحلیل فراگفتمان استفاده شده است تا دید نوینی را نسبت به پژوهش‌های حوزه فراگفتمان ایجاد نماید. تلفیق زبان‌شناسی متن و روش‌های پیکره‌ای هر چند هنوز فراگیر نشده اما به خوبی تثبیت شده است (کانرد^۱، ۲۰۰۲: ۸۶). این نظریه که فراگفتمان پدیده‌ای شدیداً وابسته به بافت است، پژوهشگران را از استعمال روش‌های پیکره‌ای و کامپیوتری بازداشته است. در حالی که نتایج حاصل از کاربرد این روش‌های نوین در زبان‌شناسی با تکیه بر تعداد قابل توجهی داده، قابلیت تعمیم بیشتری دارد. گرچه چنین بررسی‌هایی در مقیاس بزرگ‌تر و نظام‌مندتری انجام می‌پذیرد لیکن این به معنای عدم نیاز به تحلیل‌گر انسانی جهت ارزیابی بافت و تفسیر داده‌ها نیست (ادل، ۲۰۰۶: ۱۸۷)؛ بنابراین در پژوهش حاضر، از روش بازیابی خودکار در مقیاس وسیع که در پی آن تحلیل دستی می‌آید، استفاده می‌گردد. نرم‌افزارهای واژه‌نما از مهم‌ترین ابزارها جهت بررسی پیکره‌ها و تجزیه و تحلیل مؤثر متن هستند و با توجه به اهداف پژوهش حاضر، نرم‌افزار واژه-نمای انت‌کانک نسخه (۲-۲-۳) جهت تعیین نمونه‌های ممکن فراگفتمان مورد استفاده قرار می‌گیرد. این ابزار کاوش پیکره که ویژگی اصلی آن «نمایش واژه در بافت متنی»^۲ است با قابلیت‌های زیادی که دارد به کاربران کمک می‌کند به سهولت به جستجوی واژه یا عبارتی خاص در متن بپردازند. از آنجا که فراگفتمان طبقه‌باز و نامحدودی از عناصر زبانی را شامل می‌شود و بنا به ادعای اغلب محققان از جمله ادل (۲۰۰۶) هیچ فهرست توافقی شده و جامعی وجود ندارد که تمامی موارد فراگفتمان را در برگیرد، تهیه فهرستی از عناصر فراگفتمان جهت انجام این پژوهش ضروری می‌نماید؛ بنابراین در گام نخست،

1. Conrad

2. concordance

تعداد ۵ مقاله از هر یک از حوزه‌های علمی تحت بررسی (مجموعاً ۱۵ مقاله) انتخاب و به دقت بررسی شده‌اند تا عناصر فراگفتمان موجود در آنها، موارد مشابه و طبقه‌متعلق به هر یک از آنها تعیین گردد. با این تجزیه و تحلیل واژه به واژه متون و بر اساس انگاره‌ها (۲۰۰۵) تعداد ۲۷۵ عنصر فراگفتمان تبدیلی از پیکره استخراج گردید و در ۵ زیر طبقه فراگفتمان قرار گرفتند. در گام بعدی، تمامی ۲۷۵ عنصر فراگفتمان مشخص شده در مرحله قبلی، توسط نرم‌افزار انت‌کانک در پیکره‌ها مورد کاوش قرار گرفت و با عنایت به این که مقوله فراگفتمان شدیداً وابسته به بافت است، بررسی دستی بعد از مرحله الکترونیکی ضرورت دارد. بدین ترتیب رخداد هر یک از عناصر فراگفتمان و میزان بسامد آن در پیکره تعیین گردیده است. جهت اطمینان از پایایی^۱ تجزیه و تحلیل و نتایج حاصل از آن، همه مراحل به طور جداگانه توسط شخص دیگری نیز انجام پذیرفته و شاخص پایایی میان مشاهده‌کنندگان (میزان توافق میان آنها)، $0/78$ (Kappa) حاصل شده است.

۵- تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این قسمت تجزیه و تحلیل داده‌ها در دو بخش کیفی و کمی مطرح می‌گردد.

۵-۱- تجزیه و تحلیل کیفی داده‌ها

در این بخش به توصیف و واکاوی راهبردهای فراگفتمان تبدیلی حاصل از بررسی تلفیقی ماشینی و دستی تعداد ۱۲۰ مقاله علمی پژوهشی به زبان فارسی پرداخته می‌شود.

(I) در پیکره تحت بررسی، گذارها مشتمل بر ابزارهای متنوعی از قبیل حروف ربط و عبارات قیدی هستند که کارکرد عمده آنها افزودن گزاره‌های اضافی (مثال‌های شماره ۱ - ۲) است. از دیگر نقش‌های گذارها، مقایسه و بیان تشابه یا تناقض میان گزاره‌ها (مثال‌های شماره ۳-۴)، بیان پیامد و نتیجه (مثال‌های شماره ۵ - ۶) و بیان گزاره‌ها بر مبنای داده‌های دیگر (مثال شماره ۷) است.

۱- همچنین بر اساس اطلاعات بیان شده در جدول (۱) ...

۲- افزون بر این، با استفاده از آزمون علیت گرنجری مشخص شد که ...

۳- در مقابل، تحقیقات دیگر از جمله تحقیق دیور، گاراس و برخی دیگر نشان داد ...

۴- اما طبق یافته‌ها در شرایط اسیدی نسبت به آمینو و تیول موجود می‌توان واکنش زیر ...

۵- از این رو پاسخ به سؤال مثبت است ...

۶- بنابراین با توجه به این تئوری، بهترین مناطق برای خلق جنگ جهت فروش اسلحه ...

۷- بر اساس بررسی‌های انجام شده ... می‌توان کانه‌زایی را به دو گروه تقسیم کرد.

البته بایستی به این نکته توجه داشت که تمامی مواردی که به صورت بالقوه نشانگر فراگفتمان لحاظ می‌شوند جهت اطمینان باید به دقت در بافت مورد بررسی قرار گیرند. چنانچه در مثال شماره (۸) ملاحظه می‌شود حرف ربط «و» در عبارت «بودجه و تورم»، نشانگر فراگفتمان محسوب نمی‌شود زیرا در نقش گزاره‌ای عمل می‌نماید که ارتباط‌دهنده دو عنصر ارجاع‌دهنده به جهان خارج است.

۸- مباحث نظری رابطه میان کسری بودجه و تورم ارائه

همچنین در مثال شماره (۹) علی‌رغم این که با عبارت «از این رو» به بیان نتیجه‌گیری پرداخته است لیکن نشانگر فراگفتمان گذار تلقی نمی‌شود زیرا بر اساس اتفاقاتی در جهان خارج، این پیامد حاصل شده است و عنصر فراگفتمانی لحاظ نمی‌شود.

۹- از این رو مجتمع نظامی صنعتی آمریکا نیز مانند رم باستان در جعل و ...

(II) نشانگرهای قالبی با اشاره به ترتیب بیان مطالب و اشاره به خود مقاله و بخش‌های مختلف متن (مثال‌های شماره ۱۰ تا ۱۲)، برچسب‌زنی مراحل متن (مثال‌های شماره ۱۳ و ۱۴)، تغییر موضوع و بحث گفتمان (مثال شماره ۱۵) و ذکر اهداف گفتمان (مثال شماره ۱۶) مرجعی جهت تعیین حدود مرزهای عناصر ساختمانی متن فراهم می‌آورند.

۱۰- نخست دلایل شکل‌گیری داعش بررسی و پس از آن تئوری اصلی مقاله عنوان ...

۱۱- تئوری مطالعه حاضر این است که آمریکا با ایجاد گروه تروریستی ...

۱۲- در این قسمت پس از بیان مبانی، جایگاه و آثار این مجتمع‌ها در اقتصاد آمریکا ...

۱۳- در پاسخ به سؤال تحقیق که آیا آمریکا در جهت تأمین منافع ...

۱۴- در این قسمت شیوه جمع‌آوری داده‌ها و طبقه‌بندی آنها ...

۱۵- با عنایت به گزارش‌های پیشین در مورد ساختار و گروه فضایی ...

۱۶- از دلایل انجام آن، برازش الگوهای پراش در شبکه ...

نکته‌ای که بایستی مورد توجه قرار گیرد این است که اگر عباراتی نظیر «در اینجا، آخرین بخش و ...» به قسمت خاصی از مقاله برگردد، نشانگر قالبی به حساب می‌آید اما چنانچه به مطالبی در جهان خارج ارجاع دهد (مثال شماره ۱۷) در زمره نشانگرهای فراگفتمان قرار نمی‌گیرد.

۱۷- آخرین بخش از نظریات هانینگتون که واقعاً خطرناک است، اشاره او به ...

علاوه بر این، در مورد اعداد ترتیبی نیز پس از بازیابی کامپیوتری آنها، بایستی دقت نمود که آیا اساساً نشانگر فراگفتمان هستند یا این که به عنصری در جهان خارج ارجاع می‌دهند و به طبقه نشانگرهای قالبی تعلق ندارند (مثال شماره ۱۸).

۱۸- ضلع دوم مثلث نهادهای نظامی آمریکا شامل رؤسای ستاد مشترک ...

همچنین در مواجهه با ترکیباتی از قبیل «در این پژوهش، طی بررسی‌های انجام شده و در این مطالعه» لازم است توجه شود که تنها در صورتی که به مقاله حاضر اشاره کرده باشند (مثال شماره ۱۱ - ۱۲)، نشانگر فراگفتمان قالبی تلقی می‌گردند و چنانچه به پژوهش دیگری ارجاع دهند (مثال شماره ۱۹) در این حالت، گواهنما به شمار می‌آیند.

۱۹- الگوی پراش پرتو ایکس نمونه‌های ... طی این پژوهش، پس از ۵ ساعت کلسینه شدن ...

(III) نشانگرهای درون‌متنی با اشاره به نمودارها، تصاویر و جدول‌ها و ارجاع به مواد متنی پیشین و بیان مطالبی که پس از این خواهد آمد (مثال‌های شماره ۲۰ تا ۲۲) اطلاعات گزاره‌ای را به سهولت در اختیار خواننده قرار می‌دهند.

۲۰- در جدول (۳) مزایا و معایب القاعده و داعش برای آمریکا و غرب مقایسه ...

۲۱- در بخش قبل، دیدگاه‌های نظری درباره رابطه میان ...

۲۲- در روابط ذیل، R_L ، G_L ، B_L به ترتیب مقادیر خطی شده را نشان می‌دهند.

افزون بر این، گاهی نشانگرهای درون‌متنی به شیوه‌ای متفاوت نمایان می‌شوند که می‌توان ادعا کرد تقریباً منحصر به مقالات علوم پایه است؛ به این صورت که پس از اتمام جمله، (مورد مرتبط) در انتها آورده می‌شود (مثال شماره ۲۳).

۲۳- روی نمودار دوتایی ... ترکیب شیمیایی از بازالت آندزیتی، ... هستند (جدول ۱، شکل ۳-الف).

شایان ذکر است که پس از بازیابی ماشینی بایستی دقت لازم به عمل آورد و واژه‌هایی از قبیل «زیر، بالا و فوق» با توجه به بافت موقعیت بررسی شود و در صورتی که به خارج از گفتمان برگردد مانند (مثال‌های شماره ۲۴ و ۲۵)، نشانگر فراگفتمان محسوب نمی‌گردد.

۲۴- در امپراتوری‌های قبلی تولید جنگ‌افزارهای جنگی را نیازمندی‌های ...

۲۵- با تغییر غلظت ماده رنگزای به کارگرفته شده سطح زیر منحنی طیفی حاصله تغییر می‌یابد.

(IV) گواهنماها، مأخذ اطلاعات متنی را که از خارج از متن موجود نشأت گرفته، در اختیار قرار می‌دهد تا به تعبیر مناسب خواننده بیانجامد. بیشترین نمود گواهنماها در مقالات علوم انسانی به صورت (اسم و تاریخ) در انتهای جمله است (مثال شماره ۲۶).

چنانچه هم‌زمان به بیش از یک منبع استناددهی صورت گیرد، گواه‌نمایی تلفیقی^۱ خوانده می‌شود (مثال شماره ۲۷).

۲۶- به این صورت که کسری بودجه، کل مخارج و ... افزایش می‌دهد (دیور، ۱۹۸۲).

۲۷- بارو (۱۹۷۹ و ۱۹۷۸) فرضیه‌ای را مطرح کرد که براساس آن ...

روش دیگر متداول کاربرد گواه‌نماها در مقالات علمی اظهارنظر و نقل قول به صورت مستقیم و غیرمستقیم است (مثال شماره ۲۸ - ۲۹). در موارد اندکی نیز ارجاع‌دهی در قسمت پاورقی صورت می‌گیرد که این شیوه در مقالات حوزه علوم پایه نسبتاً متداول است (مثال شماره ۳۰)

۲۸- هادیان (۱۳۷۰) می‌گوید: «فرونی پرداختی‌های دولت بر دریافتی‌های او ...»

۲۹- با لحاظ این موارد براساس نظر هیگز (۲۰۰۴) برای محاسبه ...

۳۰- اندازه‌گیری‌های ساختاری، مغناطیسی و نتایج مرجع [۷]، جانشینی یون‌های ...

قابل توجه است که در انگاره هایلند (۲۰۰۵) تنها ارجاع‌دهی به اسم و تاریخ، گواه‌نما منظور شده است در صورتی که در مقالات فارسی، در برخی موارد ضمائر سوم شخص مفرد و جمع و همچنین واژه «همان» نیز بایستی گواه‌نما محسوب شوند زیرا به منبع موجود در جمله ماقبل خود برمی‌گردند (مثال شماره ۳۱ - ۳۲). از سوی دیگر، در مورد اسامی خاص نیز باید دقت لازم به عمل آید و تنها اسامی که مورد ارجاع واقع شده‌اند، در طبقه گواه‌نماها قرار می‌گیرند و در غیر این صورت مانند مثال (۳۳)، اسم خاص، نشانگر تبادلی تلقی نمی‌شود.

۳۱- ایسنر (۱۹۸۹) تأثیر کسری بودجه بر فشارهای تورمی را آزمون نمود. او به شواهدی مبنی بر ...

۳۲- ... پایگاه‌های نظامی و مؤسسات تحقیقاتی سرازیر می‌شود (همان، ۲).

۳۳- کلینتون در نشست با هم‌پیمانان غربی خود در خصوص اهداف آمریکا ...

(V) تأویل‌رمزها یا تأویل‌نماها در واقع وسیله‌ای جهت بازگویی اطلاعات اندیشگانی هستند که نویسنده با کاربرد آنها به شرح، توضیح و تفصیل، بیان شواهد و نمونه‌ها و دگرگویی گزاره‌ها می‌پردازد (مثال‌های شماره ۳۴ تا ۳۶).

۳۴- برطرف شده است؛ بدین معنا که در حال حاضر مجموعه نظامی صنعتی آمریکا در عین حفظ ...

۳۵- به عنوان مثال نتیجه برازش منحنی $M-H$ با معادله (۲) برای نمونه متناظر ...

۳۶- به بیان دیگر α ، همان واحد رنگ‌زا است که به ترتیب ضرایب جذب و انتشار ...

در مورد تأویل‌رمزها نیز مانند سایر نشانگرهای فراگفتمان بایستی بافت موقعیت به دقت بازبینی شود؛ به عنوان مثال، با وجود این که واژه‌هایی از قبیل «همانند و نظیر» به

طور پیش‌فرض، در طبقهٔ تأویل‌رمزها قرار می‌گیرند اما همان‌گونه که در نمونه‌های (۳۷ - ۳۸) مشاهده می‌شود، کاربرد این واژه‌ها جهت بیان موارد تکمیلی نیست بلکه در مفهوم «شبهه» به کار رفته است؛ از این رو، تأویل‌رمز به شمار نمی‌آید.

۳۷-... تانک و هواپیما همانند هر کالای صنعتی دیگر برای دستیابی به تولید پایدار نیازمند ...

۳۸-... حادثهٔ ۱۱ سپتامبر موقعیت بی‌نظیری در برابر آمریکا قرار داد تا بتواند ...

شایان ذکر است که در فهرست تأویل‌رمزهای هایلند (۲۰۰۵) مواردی که در بردارندهٔ مفهوم «اجزا و ساختار تشکیل‌دهنده» باشد، به چشم نمی‌خورد در حالی که به نظر می‌رسد مفاهیمی که به نوعی به مفهوم «شمول» ارجاع می‌دهند نیز بایستی در طبقهٔ تأویل‌رمز قرار گیرند زیرا با ارائهٔ جزئیات بیشتر به درک بهتر مطلب می‌انجامند (مثال شمارهٔ ۳۹).

۳۹- با استناد به شواهد میکروسکوپی که مشتمل بر شکل‌گیری تورمالین در پهنه سرسیت و عدم ...

همچنین راه نسبتاً متداول دیگری که برای تشخیص تأویل‌رمزها وجود دارد، واژه، عبارت و جمله‌هایی است که در بین دو علامت کاما یا خط فاصله یا پرانتز ظاهر می‌شوند (مثال‌های شمارهٔ ۴۰ تا ۴۲). ماهیت این جملات و عبارات به نحوی است که با حذف آنها خللی در مفهوم اصلی به وجود نمی‌آید اما وجود آنها به روشن شدن موضوع کمک شایانی می‌کند.

۴۰- «جیمز ولسی»، رئیس سابق سازمان سیا در سال ۲۰۰۶، بیان می‌دارد ...

۴۱- بخش اعظم منابع این کشور -یا مالیات‌هایی که مردم می‌پردازند- درصدد یافتن جایگزینی...

۴۲- استفاده از تئوری تجزیه کوهن و کایوف (ماتریس R) برای محاسبه ...

۵-۲- تجزیه و تحلیل کمی داده‌ها

با توجه به حجم متفاوت مقالات علمی پژوهشی لازم می‌نماید جهت امکان سنجش نشانگرهای فراگفتمان در حوزه‌های مختلف علوم، میزان فراوانی نشانگرهای فراگفتمان را در حجم مشابهی از مقالات مورد مقایسه قرار داد. علاوه بر این، با توجه به تنوع فونت و قالب مقالات اعم از شمول جدول، شکل و نمودار و ... نمی‌توان تعداد صفحات مقالات را جهت مقایسه آنها ملاک قرار داد و منطقی است که تعداد واژه‌های مقاله مبنای محاسبه واقع شود. بدین منظور، بسامد نشانگرهای فراگفتمان و انواع آنها در پیکره‌ای مشتمل بر ۱۰۰۰۰ واژه از هر یک از حوزه‌های علمی مد نظر، با استفاده از فرمول (۱) محاسبه شده و نتایج در جدول شمارهٔ (۱) ارائه گردیده است. نکته قابل ذکر این‌که اعداد حاصل از فرمول زیر گرد شده‌اند.

= بسامد فراگفتمان تبدالی: فرمول (۱)

میزان فراوانی واژه‌های پیکره اولیه

جدول شماره ۱: نشانگرهای تبدالی در پیکره ۱۰۰۰۰ واژه‌ای مقالات علمی گوناگون

مجموع	فنی مهندسی		علوم پایه		علوم انسانی		انواع نشانگر	فراگفتمان تبدالی
	۱۶۱۹	۵۸۶	۲۱۳	۵۰۴	۱۵۰	۵۷۹	۲۷۶	
۸۰			۷۱		۷۴		قالبی	
۱۲۰			۱۰۴		۲۳		درون‌متنی	
۵۰			۷۵		۱۳۸		گواه‌نما	
۱۲۳			۱۰۴		۶۸		تأویل‌نما	

همان‌گونه که داده‌های جدول شماره (۱) نشان می‌دهد در مقالات علوم انسانی، گذارها با ۲۷۶ مورد و اختصاص ۴۷/۶۷ درصد از کل نشانگرهای تبدالی دارای بیشترین میزان فراوانی هستند و اغلب با نقش افزایشی و جهت افزودن مطالب و گزاره‌ها به متن ظاهر می‌شوند. گواه‌نماها حدوداً ۲۴ درصد از نشانگرهای تبدالی را در برمی‌گیرند. بیشترین نمود گواه‌نماها در مقالات این حوزه، استناددهی به صورت (اسم، تاریخ) در انتهای جمله است و کمترین بسامد آن به صورت نقل‌قول مستقیم است. نشانگرهای قالبی با ۱۲/۷۸ و تأویل‌نماها با ۱۱/۷۴ درصد در رتبه سوم و چهارم قرار می‌گیرند. اغلب تأویل‌نماها در علوم انسانی در قالب دگرگونی و ارائه توضیحات تکمیلی بروز می‌یابند. نشانگرهای درون‌متنی نیز با کمتر از ۴ درصد، از کمترین بسامد رخداد در میان نشانگرهای فراگفتمان تبدالی در مقالات علوم انسانی برخوردارند.

نتایج بررسی مقالات علوم پایه نشان می‌دهد که تقریباً یک‌سوم از مجموع نشانگرهای تبدالی در مقالات علوم پایه به گذارها تعلق می‌گیرد و اغلب نقش افزودنی و مقایسه‌ای ایفا می‌کنند. پس از آن، نشانگرهای درون‌متنی و تأویل‌نماها با میزان فراوانی یکسان (۲۰/۶۳ درصد) در رتبه دوم قرار می‌گیرند.

گواه‌نماها و نشانگرهای قالبی با فاصله جزئی از هم (۰/۸) در رتبه‌های بعدی واقع می‌شوند. از درصد فراوانی انواع نشانگرهای تبدالی در مقالات علوم پایه می‌توان چنین برداشت کرد که نگارندگان این حوزه علاوه بر دقت در انسجام و پیوستگی متون، به

ارجاع‌های مناسب درون متن و استناددهی‌های خارج از متن و ارائه شواهد و نمونه‌ها جهت وانمایی مناسب موضوع نیز توجه ویژه‌ای مبذول می‌دارند.

کنکاش داده‌های حوزه فنی مهندسی (طبق جدول شماره ۱) بیانگر این است که معادل ۳۶/۳۵ درصد از مجموع نشانگرهای تبدالی در مقالات فنی مهندسی به گذارها تعلق دارد؛ به عبارت دیگر بیش از یک‌سوم از نشانگرهای تبدالی در این حوزه به منظور برقراری انسجام مطلوب میان گزاره‌ها به کار می‌روند. تأویل‌نماها و نشانگرهای درون‌متنی با فاصله جزئی از یکدیگر در رتبه دوم و سوم (هر یک با اختصاص تقریباً یک‌سوم از مجموع نشانگرهای تبدالی) قرار می‌گیرند.

در پیکره تحت بررسی، اکثر تأویل‌نماها جهت تبیین و ارائه معادل انگلیسی واژه‌ها و اصطلاحات به کار رفته ظاهر می‌شوند و با توجه به تعداد متناهی شکل، نمودار و فرمول و موارد مشابه، مسلماً ارجاع به آنها از طریق کاربرد نشانگر درون‌متنی لازم می‌نماید. نشانگرهای قالبی با میزان فراوانی ۱۳/۶۵ درصد در رتبه بعدی قرار می‌گیرند. گواه‌نماها از کمترین میزان فراوانی (۸/۵۳ درصد) در مقالات فنی مهندسی برخوردارند که این امر را می‌توان به تکیه بیشتر نگارندگان مقالات این حوزه به استدلال‌ها و یافته‌های مقاله خود و ارجاع و استناد کم به منابع خارج از متن نسبت داد.

در گام بعدی با استفاده از داده‌های مربوط به توزیع فراوانی هر یک از انواع نشانگرهای فراگفتمان تبدالی و درصد آن در حوزه‌های علمی گوناگون و روش آماری مناسب، آماره کای دو، درجه آزادی و سطح معنی‌داری برای هر کدام از آنها به طور مستقل تعیین گردیده که نتایج به طور تفکیکی در قالب جدول‌های شماره (۲ - ۳) ارائه شده است. سپس به مقایسه انواع نشانگرهای فراگفتمان در سه حوزه علمی مختلف پرداخته شده تا از طریق آزمون آماری کای دو به فرضیه‌های زیر پاسخ داده شود:

فرض صفر: بین توزیع مشاهده شده و مورد انتظار تفاوت معناداری وجود ندارد.

فرض مقابل: بین توزیع مشاهده شده و مورد انتظار تفاوت معناداری وجود دارد.

با استفاده از داده‌های جدول شماره (۲) به محک فرضیه‌های مطرح، پرداخته شده تا از این رهگذر، وجود یا عدم تفاوت معنی‌دار میان انواع نشانگرهای تبدالی در سه حوزه علمی مختلف مشخص شود.

جدول شماره ۲: اطلاعات آماری مربوط به انواع نشانگر فراگفتمان تبدالی در سه حوزه علمی مختلف

نشانگر فراگفتمان تبدالی	آماره کای دو	درجه آزادی	سطح معنی داری
گذار	۳۷/۲۶۸	۲	۰/۰۰۱
نشانگر قالبی	۰/۵۶۰	۲	۰/۷۵۶
نشانگر درون‌متنی	۶۵/۶۹۲	۲	۰/۰۰۱
گواه‌نما	۴۶/۹۱۳	۲	۰/۰۰۱
تأویل‌نما	۱۵/۸۷۱	۲	۰/۰۰۱

همان‌طور که از داده‌های جدول شماره (۲) برداشت می‌شود، مقدار سطح معنی‌داری متناظر با آماره کای دو در مورد گذار، نشانگر درون‌متنی، گواه‌نما و تأویل‌نما کمتر از ۰/۰۵ است لذا فرض صفر رد می‌شود و به عبارتی بین توزیع مشاهده شده و مورد انتظار فراوانی این چهار نوع نشانگر فراگفتمان تبدالی در سه حوزه علمی تحت بررسی، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. در میان انواع نشانگرهای فراگفتمان تبدالی تنها نشانگر قالبی است که به طور یکسان در میان حوزه‌های علمی مختلف توزیع شده است زیرا سطح معنی‌داری متناظر با آماره کای دو آن بیشتر از خطای نوع اول (۰/۰۰۱) است و این امر حاکی از تأیید فرض صفر مبنی بر عدم وجود تفاوت معنی‌دار میان توزیع مشاهده شده و مورد انتظار فراوانی نشانگر قالبی میان مقالات حوزه علوم انسانی، علوم پایه و فنی مهندسی است. از نتایج آماری چنین می‌توان برداشت کرد که نگارندگان مقالات علمی حوزه‌های مختلف از میان انواع نشانگرهای فراگفتمان تبدالی تنها در مورد کاربرد نشانگر قالبی تا حدودی مشابه هم عمل می‌کنند که ناشی از وجود چارچوب و آئین‌نامه ویژه‌ای جهت نگارش انواع مقالات علمی است. این امر نشان می‌دهد که نگارندگان مقالات علمی صرف نظر از این‌که به کدام حوزه علمی تعلق داشته باشد، از دستورالعمل یکسانی جهت سازماندهی قسمت‌های مختلف مقاله استفاده می‌کنند. لیکن در مورد کاربرد دیگر نشانگرهای فراگفتمان تبدالی، حوزه علمی مربوط بیشتر خودنمایی می‌کند و تفاوت معنی‌داری در کاربرد فراگفتمان‌ها مشاهده می‌شود. به عنوان نمونه با توجه به ماهیت مقالات علوم انسانی که عموماً دربرگیرنده اطلاعات نظری فراوان در قالب جملات طولانی هستند، کاربرد گذارها که به انسجام جمله‌ها می‌انجامد، لزوم بیشتری

دارد. در خصوص فراوانی نشانگرهای درون‌متنی که کاربرد آنها ارجاع به دیگر قسمت‌های مقاله است، مقالات علوم پایه و فنی مهندسی به طور چشمگیری از مقالات علوم انسانی پیشی می‌گیرند که ناشی از وجود قسمت‌هایی نظیر شکل، نمودار و جدول در مقالات علوم پایه و فنی مهندسی است. علاوه بر این، نگارندگان مقالات علوم انسانی بر آن هستند تا گزاره‌های خود را بر مبنای اطلاعات دیگران و در قالب کاربرد گواه‌نماها مستند کنند در حالی که در مقالات علوم پایه و فنی مهندسی ارجاع به پژوهش‌های دیگران نسبتاً کم‌تر صورت می‌گیرد و بیشتر سعی بر این است که ادعاهای خود را بر اساس شواهد و قراین موجود در مقاله خود ارائه نمایند. همچنین کاربرد تأویل‌نماها در مقالات فنی مهندسی و علوم پایه به طور قابل ملاحظه‌ای بیش از علوم انسانی است و بیشترین نمود این نشانگر فراگفتمان تبدالی در مقالات فنی مهندسی و علوم پایه در قالب استفاده از پیرانتز جهت ارائه توضیحات تکمیلی و بیان نمونه‌ها و شواهد است در حالی که در مقالات علوم انسانی اغلب با نقش دگرگونی ظاهر می‌شوند. حال که نحوه توزیع فراوانی انواع پنج‌گانه نشانگرهای تبدالی در حوزه‌های علمی گوناگون تعیین تکلیف شدند، در این قسمت توزیع فراوانی کل نشانگرهای تبدالی (مجموع انواع پنج-گانه) در سه حوزه علمی بازبینی می‌شود که نتایج آزمون آماری کای دو مرتبط در جدول شماره (۳) ارائه شده است.

جدول شماره ۳: نتایج آماری مربوط به فراگفتمان تبدالی در سه حوزه علمی

مقادیر	روش
۷/۴۲۸	آماره کای دو
۲	درجه آزادی
۰/۰۲۴	سطح معنی‌داری

همان‌گونه که از داده‌های جدول شماره (۳) برمی‌آید، مقدار سطح معنی‌داری متناظر با آماره کای دو معادل ۰/۰۲۴ است بنابراین فرض صفر رد می‌شود به این مفهوم که بین توزیع مشاهده شده و مورد انتظار فراوانی نشانگرهای تبدالی در سه حوزه علمی تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

۶- بحث

تجزیه و تحلیل داده‌ها، وجود تفاوت معنی‌دار در میزان فراوانی فراگفتمان تبدالی در مقالات سه حوزه علمی مختلف را نشان می‌دهد و بازبینی تفکیکی انواع نشانگرهای

فراگفتمان تبدالی مبین این است که نشانگر فراگفتمان گذار در هر سه حوزه علمی مختلف حائز بالاترین میزان فراوانی است که این نتیجه با یافته‌های هایلند (۱۹۹۸b) و a (۱۹۹۹)، شکوهی و تلاتی باغ‌سیاهی (۲۰۰۹)، پهلوان‌نژاد و علی‌نژاد (۱۳۹۱)، بالود (۲۰۱۴) و یزدانی و همکاران (۲۰۱۶) همسو است. تجزیه و تحلیل آماری نشان می‌دهد که صرفاً در خصوص نشانگرهای قالبی تفاوت معنی‌داری میان سه حوزه علمی وجود ندارد و در مورد سایر نشانگرهای تبدالی شامل گذارها، نشانگرهای درون‌متنی، گواه‌نماها و تأویل‌نماها تفاوت معنی‌دار یافت می‌شود. با توجه به این یافته‌ها می‌توان ادعا کرد که نویسندگان مقالات علمی صرفنظر از حوزه اختصاصی خود همگی از چارچوب و سازماندهی مشابهی جهت ارائه گزاره‌ها و بیان ادعاهای خود بهره می‌گیرند و به نوعی همگی از دستورالعمل مشابهی جهت ساختاربندی مقاله خود پیروی می‌کنند. همپل و دگند (۲۰۰۸) بر این باورند که نشانگرهای قالبی در متون علمی اهمیت خاصی دارند و مسیر نویسندگان را با الگوی خاصی عرضه می‌کنند. لذا نتایج نشان می‌دهد که به کارگیری نشانگرهای قالبی در ژانر مقالات علمی با متغیر حوزه علمی مقاله ارتباط نمی‌یابد لیکن استفاده از سایر نشانگرهای تبدالی به جز نشانگرهای قالبی در مقالات علمی مختلف ارتباط نزدیکی با حوزه تخصصی مقاله دارد. به عنوان نمونه؛ با عنایت به ماهیت نظری حوزه علوم انسانی، استفاده از گذار جهت ایجاد ارتباط مناسب میان گزاره‌ها و انسجام-بخشی متن ضرورت بیشتری دارد و درصد فراوانی ظهور گذار در مقالات علوم انسانی در مقایسه با دو حوزه علمی دیگر بیشتر است. هایلند (۲۰۰۵: ۱۶۶ - ۱۶۷) نیز معتقد است با عنایت به این که رشته‌های نظری بیشتر بر مباحث کلامی تکیه دارند از این رو نشانگر فراگفتمان گذار در این دسته از مقالات نسبت به سایر رشته‌ها بیشتر کاربرد دارد.

علاوه بر این، گواه‌نماها نیز به منظور ارجاع به پژوهش‌های دیگران در مقالات علوم انسانی بیش از سایر حوزه‌های علمی ظاهر می‌شوند و هایلند (۲۰۰۵: ۱۵۷) نیز به کاربرد بیشتر گواه‌نماها در رشته‌های نظری نسبت به رشته‌های مهندسی اشاره کرده است. این در حالی است که درصد فراوانی نشانگر درون‌متنی و تأویل‌نما در مقالات علوم انسانی به طور قابل ملاحظه‌ای از مقالات دیگر حوزه‌های تحت مطالعه کمتر است که علت این امر را می‌توان با توجه به رشته‌های مرتبط توجیه نمود؛ در مقالات فنی مهندسی و علوم پایه ارجاع به دیگر قسمت‌های مقاله اعم از شکل، فرمول، نمودار و

جدول به کرات صورت می‌گیرد که در قالب کاربرد نشانگرهای درون‌متنی است و چنین مواردی در مقالات علوم انسانی نسبتاً کمتر مشاهده می‌شود. هایلند (b ۱۹۹۸) طی پژوهش خود، نشانگر درون‌متنی را کم‌بسامدترین فراگفتمان تبدالی عنوان کرده است که با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر تنها با مقالات حوزه علوم انسانی تطابق دارد و در مورد مقالات علوم پایه و فنی مهندسی صدق نمی‌کند. همچنین هایلند (۲۰۰۵: ۱۶۷) به لزوم کاربرد فراوان نشانگر درون‌متنی در متون مهندسی اشاره کرده است و آن را ناشی از ارتباط زیادی که بین موارد کلامی و تصویری بایستی انجام شود، می‌داند. همچنین، میزان زیاد بسامد رخداد تأویل‌نماها در مقالات فنی مهندسی و پس از آن علوم پایه (جهت بازنمایی بهتر مطالب از رهگذر ارائه توضیحات تکمیلی و شواهد و نمونه) است و میزان پائین فراوانی تأویل‌نماها در مقالات علوم انسانی (اغلب به صورت دگرگونی) بروز می‌کند. بارزترین اختلاف در درصد فراوانی انواع نشانگرهای تبدالی در خصوص گواه‌نما و نشانگر درون‌متنی مشاهده می‌شود به نحوی که مقالات علوم انسانی به طور قابل ملاحظه‌ای از میزان بیشتری گواه‌نما و میزان کمتری نشانگر درون‌متنی نسبت به دو حوزه علمی دیگر استفاده می‌کنند. (هایلند، ۲۰۰۵: ۱۵۶) نیز به این مطلب اذعان داشته است: «شاخص‌ترین تفاوت در میزان فراوانی کاربرد انواع نشانگرهای تبدالی بین مقالات علوم نظری و کاربردی در گواه‌نماها و نشانگرهای درون‌متنی یافت می‌شود».

۷- نتیجه

پژوهش حاضر در قالب مطالعه‌ای پیکره‌بنیاد و بر اساس انگاره فراگفتمان هایلند (۲۰۰۵) بر روی تعداد ۱۲۰ مقاله علمی پژوهشی فارسی در سه حوزه علوم انسانی، علوم پایه و فنی مهندسی صورت پذیرفت. هدف اصلی پژوهش حاضر شناسایی عناصر فراگفتمان تبدالی موجود در مقالات فارسی در سه حوزه علمی مختلف، طبقه‌بندی آنها و سنجش بسامد رخداد آنها با یکدیگر است. پس از استخراج داده‌ها از آزمون آماری کای دو جهت محک فرضیه‌های مطرح، استفاده شد. در پاسخ به پرسش اول پژوهش حاضر در مورد توزیع فراوانی نشانگرهای تبدالی میان سه حوزه علمی گوناگون، فرض صفر رد می‌گردد به این مفهوم که وجود تفاوت معنی‌دار میان نشانگرهای فراگفتمان تبدالی در سه حوزه علمی اثبات می‌شود از این رو جواب مثبت است. از این یافته

می‌توان چنین استنباط کرد که علی‌رغم این‌که مقالات علمی همگی به ژانر واحدی (گفتمان دانشگاهی) تعلق دارند اما از ماهیت حوزه علمی وابسته نیز متأثر می‌شوند. در بازبینی انواع پنج‌گانه نشانگرهای فراگفتمان تبدالی جهت پاسخ‌گویی به پرسش دوم نیز تنها در مورد نشانگر قالبی وجود تفاوت معنی‌دار رد می‌شود و در خصوص دیگر نشانگرهای تبدالی، وجود تفاوت معنی‌دار تأیید می‌گردد؛ به عبارت دیگر، از میان انواع نشانگرهای تبدالی صرفاً نشانگر قالبی به طور یکسان در مقالات سه حوزه علوم انسانی، علوم پایه و فنی مهندسی یکسان توزیع شده است و نحوه توزیع فراوانی گذار، نشانگر درون‌متنی، گواه‌نما و تأویل‌نما در میان سه حوزه علمی غیریکسان است. به نظر می‌رسد این امر را بتوان به وجود چارچوب و آئین‌نامه نگارشی یکسان جهت تدوین مقالات علمی در سه حوزه علمی مختلف منتسب کرد. لیکن در مورد سایر نشانگرهای تبدالی شامل گذار، نشانگر درون‌متنی، گواه‌نما و تأویل‌نما، ماهیت حوزه علمی مربوط، بیشتر خودنمایی می‌کند و وجود تفاوت معنی‌دار در بسامد کاربرد آنها میان سه حوزه علمی محرز می‌گردد.

منابع

- پهلوان‌نژاد، محمدرضا و بتول علی‌نژاد (۱۳۹۱). بلاغت مقابله‌ای و بررسی فراگفتمان در انشاهای توصیفی فارسی‌زبانان و فارسی‌آموزان عرب: پژوهش‌نامه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، سال اول، شماره اول، پائیز و زمستان، ۷۹-۱۰۰.
- حاجیان، شهره (۱۳۹۱). بررسی شاخص‌های فراگفتمان در مقالات فارسی و انگلیسی در زمینه ادبیات، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده زبان‌های خارجی، دانشگاه شیراز.
- یزدانی، سارا، شریفی، شهلا و الیاسی، محمود (۱۳۹۵). بررسی مقایسه‌ای فراگفتمان‌های اخبار روزنامه‌های انگلیسی و فارسی در مورد حادثه یازده سپتامبر، مجله زبانشناسی و گویش‌های خراسان، دانشگاه فردوسی مشهد، سال ۸، شماره ۱۵، ۲۷-۵۱.
- Abdi, R. 2011. Metadiscourse Strategies in Research Articles: A Study of the Differences across Subsections, *The Journal of Teaching Language Skills*, 3 (1): 1- 16.
- Ädel, A. 2006. *Metadiscourse in L1 and L2 English*, John Benjamins, Philadelphia.
- Anthony, L. 2011. AntConc (Version 3.2.2) [Computer Software] Waseda University, Tokyo, Japan Available from <http://www.antlab.sci.waseda.ac.jp/>
- Balood, S. 2014. Meta-Discourse and Discourse Markers in the Writing of Iranian and Native Speakers of English in Applied Linguistic Journals, M.A. thesis in Teaching English as a Foreign Language, Faculty of

- Literature and Humanities, Shiraz University.
- Congjun, M. et al. 2015. The Use of Metadiscourse for Knowledge Construction in Chinese and English Research Articles, *Journal of English for Academic Purposes*, 20: 135- 148.
- Conrad, S. 2002. Corpus Linguistic Approaches for Discourse Analysis, *Annual Review of Applied Linguistics*, 22: 75–95.
- Crismore, A. 1984. The Rhetoric of Textbooks: Metadiscourse, *Journal of Curriculum Studies*, 16(3): 279-296.
- . 1989. *Talking with readers: Metadiscourse as rhetorical act*, New York: Peter Lang Publishers.
- Dafouz-Milne, E. 2003. Metadiscourse revisited: A contrast study of persuasive writing in professional discourse, *Estudios Ingleses de la Universidad Complutense*, 11: 29-52.
- . 2008. The pragmatic role of textual and interpersonal metadiscourse markers in the construction and attainment of persuasion: A cross-linguistic study of newspaper discourse, *Journal of pragmatics*. 40 (1): 95-113.
- Fairclough, N. 1992. *Discourse and Social Change*, Cambridge: Polity Press.
- Ghahremani Mina, K., and Biria R. 2017. Exploring Interactive and Interactional metadiscourse Markers in Discussion Sections of Social and Medical Science Articles, *IJREE*, 2 (4):11-29.
- Hajian, Sh. 2013. Metadiscourse Markers in English and Persian Articles on Literature, M.A. thesis in Teaching English as a Foreign Language, Faculty of Literature and Humanities, Shiraz University. [In Persian].
- Hempel, S., and L. Degand. 2008. Sequencers in different text genres: Academic writing, journalese, and fiction, *Journal of Pragmatics*, 40(4): 676-693.
- Hewings, M. 2006. Introduction. In: Hewings, M. (ed.), *Academic Writing in Context: Implications and Applications* (79–92), London: Continuum.
- Hu, G., and Cao, F. 2011. Hedging and boosting in abstracts of applied linguistics articles: A comparative study of English- and Chinese, *Medium journals*, 5(3): 234-246.
- Hyland, K. 1998b. Persuasion and context: the pragmatics of academic metadiscourse, *Journal of Pragmatics*, 30: 437- 55.
- . 1999a. Disciplinary discourses: writer stance in research articles. In C. Candlin and K. Hyland (eds), *Writing: Texts, Processes and Practices* (99- 121), London: Longman.
- . 2000. *Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing*, London: Longman.

- _____. 2005. *Metadiscourse: Exploring writing in interaction*, London: Continuum.
- Hyland, K., and P. Tse. 2004. Metadiscourse in academic writing: a reappraisal, *Applied Linguistics*, 25 (2): 156–177.
- Martin, J., and D. Rose. 2003. *Working with Discourse: Meaning Beyond the Clause*, London: Continuum.
- Mirshamsi, A. S., and H. Allami. 2013. Metadiscourse Markers in the Discussion/Conclusion Section of Persian and English Master's Theses, *journal of teaching language skills*, 32 (3): 23- 40.
- Pahlevannezhad, M. R., and Alinezhad, B. 2013. Contrastive Rhetorics and the Study of Metadiscourse in Persian Native Speakers' and Arab Learners' Compositions. *Journal of Teaching Persian to Speakers of Other Languages*, 1 (1): 79-100. [In Persian].
- Shekouhi, H., and A. Talati BaghSiahi. 2009. metadiscourse functions in English and Persian Sociology Articles: A Study in Contrastive Rhetoric, *pozań studies in contemporary linguistics*, 45 (4): 549- 568.
- Sultan, A. H.J. 2011. A contrastive study of metadiscourse in English and Arabic linguistics research articles, *ActaLinguistica*, 5 (1): 28- 41.
- Swales, J. M. 1990. *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*, Cambridge University Press.
- Thomas, S., and T. Hawes. 1994. Reporting verbs in medical journal articles, *English for Specific Purposes*, 13: 129- 48.
- VandeKopple, W. J. 1985. Some explanatory discourse on metadiscourse. *College Composition and Communication*, 36: 82–93.
- Williams, J. M. 1981. *Ten Lessons in Clarity and Grace*, 2nd ed., Chicago: University of Chicago Press.
- Yazdani, S., Sharifi, Sh., and Elyasi, M. 2017. A Comparative Study of Metadiscourse Markers in English and Persian News Reports about the September 11 Event. *Journal of linguistics and Khorasan Dialects*. 8 (15): 27- 51. [In Persian].